

Carski mauzoleji

Mitrović, Matej

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:193158>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-21**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za arheologiju

Preddiplomski sveučilišni studij arheologije (jednopedmetni)

Matej Mitrović

Carski mauzoleji

Završni rad

Zadar, 2017.

Sveučilište u Zadru
Odjel za arheologiju
Preddiplomski sveučilišni studij arheologije (jednopedmetni)

Carski mauzoleji

Završni rad

Student:
Matej Mitrović

Mentor:
Doc. dr. sc. Igor Borzić

Zadar, 2017.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Matej Mitrović**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Carski mauzoleji** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 20. ožujka 2017.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. POGREBNI OBIČAJI U RIMU	2
3. AUGUSTOV MAUZOLEJ	5
4. TRAJANOV STUP.....	10
5. HADRIJANOV MAUZOLEJ.....	14
6. DIOKLECIJANOV MAUZOLEJ	17
7. GALERIJEV MAUZOLEJ	22
8. MAKSENCIJEV MAUZOLEJ.....	25
9. KONSTANTINOV MAUZOLEJ	27
10. ZAKLJUČAK	30
11. LITERATURA.....	31

1. UVOD

Glavna tema ovoga rada biti će opis rimskih carskih mauzoleja. Oni će biti u radu kronološki poredani i to od cara Augusta sve do prvoga kršćanskoga cara Konstantina Velikog. Carski su mauzoleji u središtu ovoga rada, zbog toga što su oni u rimskome svijetu bili najluksuzniji oblici grobnica. Samo najbogatiji građani staroga Rima mogli su si priuštiti takvu vrstu građevine za svoj pogreb, ali su neusporedivi sa carskim mauzolejima.

Prije opisa mauzoleja, u prvome poglavlju, ukratko ću objasniti rimske pogrebne običaje i vrste pogreba. Zatim, drugo poglavlje opisuje mauzolej prvog rimskog cara Augusta koji se nalazi u Rimu. Postoji više analogija i teorija o tome zašto mauzolej ima oblik tumula. U radu sam iznio kratak povijesni okvir izgradnje mauzoleja, povijest znanstvenog istraživanja i opis građevine uz slikovne priloge. Nakon Augusta, u ovaj rad sam uvrstio i cara Trajana. Iako nije sahranjen u mauzoleju, bilo bi šteta ne spomenuti jedan od najbolje sačuvanih rimskih spomenika koji nam svjedoči i dokazuje određene povijesne događaje. Zatim slijedi Hadrijanov mauzolej koji je oblikom dosta sličan Augustovom mauzoleju. Današnja utvrda *Castel Sant'Angelo* doživjela je mnoge preinake tokom povijesti. Spomenuti ću najvažnije povijesne događaje koji su utjecali na izmjene mauzoleja i njegovu namjenu, prvog znanstvenika i njegovu rekonstrukciju, te opis originalne građevine. Slijedeći rimski car koji je sagradio svoj mauzolej bio je Dioklecijan koji je nama jako važan jer je svoj mauzolej smjestio u svoju palaču u Splitu. Današnja katedrala sv. Duje, također je imala dosta izmjena i dodataka kroz povijest, kao što su zvonik i kor. Najveća problematika mauzoleja jest njegov krov, odnosno izvorni izgled krova. Nakon toga slijedi opis dvaju mauzoleja u Gamzigradu (*Felix Romuliana*) u Istočnoj Srbiji. Jedan mauzolej pripisan je caru Galeriju, a drugi njegovoj majci Romuli. Poslije toga, kratak opis Maksencijevog, odnosno Romulovog mauzoleja u Rimu. Na kraju dolazimo do Konstantina koji je pokopan u crkvi Svetih Apostola u Konstantinopolu, odnosno, današnjoj džamiji *Fatih Camii*.

Literaturu koju sam koristio za ovaj rad je raznolika jer za svaki pojedini mauzolej postoji mnoštvo izvora i znanstvenika koji su se bavili tom temom. Izdvojio bih radove prof. Mark J. Johnsona koji su mi uvelike pomogli oko opisa samih mauzoleja i povijesnih okvira.

2. POGREBNI OBIČAJI U RIMU

U antičkom Rimu, smrt je mogla nastupiti u svakome trenutku. Kratak životni vijek i gradska okolina štetna po zdravlje u prenapučenom gradu, bili su glavni razlozi zašto je smrt pogađala sve slojeve društva. Pravilno i pristojno odlaganje tijela preminulih bilo je jako važno svakome građaninu staroga Rima. Porodica je morala organizirati sprovod svim članovima obitelji, a tako i onima koji su umrli daleko od svoga doma.¹ Rimski su pogrebi bili propisani zakonom jer su vjerovali kako se samo tako može iskazati čast prema pokojnikovoj duši. Ako preminula osoba ne bi bila propisno sahranjena, njezin duh bi progonio žive. Svećenici javnoga kulta nisu smjeli biti u kontaktu s tijelom pokojnika, a sve pojedinosti sprovoda obavljali su posebni pogrebni; libitinariji (*libitinarius*). Svi postupci s tijelom preminule osobe, od pokopa, žrtvi bogovima i devet dana žalosti bile su dio pogreba. Rimski sprovod mogao je biti privatnog ili javnog karaktera (*funus privatum, funus publicum*).²

Običaji prije sprovoda

1. Oproštaj ili posljednje zbogom. Kada Rimljanin premine, najbliži član obitelji nastoji mu dati posljednji poljubac za koji se vjerovalo kako tjera zle duhove i oslobađa dušu.

2. Sklapanje očiju (*oculos condere*). Pokojnikova djeca bila su dužna odraditi sve obaveze sprovoda i time nastaviti tradiciju. To je bila dužnost najstarijeg sina. On je sklapao oči preminulome, a podzemni su pratioci na to preuzimali dušu s pokojnikovim likom.

3. Zazivanje (*conclamatio*). Pokojnik se zazivao imenom tri puta kako bi potvrdili smrt. Kada se pokojnik ne odazove, obitelj mu upućuje posljednji pozdrav.

4. Pomazanje. Prije pokopa, pokojnika bi položili na koljena kako bi bacio pogled na protekli život. Zatim bi ga stavili na zemlju i prali vrućom vodom i raznim mirisima.

5. Odijevanje pokojnika. Nakon pomazanja, pokojnika se odijevalo u bijelu toga, a pojedinim građanima bi se stavljali znakovi časti ako je preminuo tokom svoje dužnosti.

¹ V.M. Hope, 2007, 86.

² M. Tomorad, 1994, 45.

6. Ovjenčavanje. Preminuloga bi često ovjenčavali vijencima od maslinovih ili lovorovih grančica, a postojali su i zlatni vijenci. Takve svečane vijence često su dobivali profesionalni sportaši, odlikovani građani ili trijumfatori.

7. Jedan od najpoznatijih običaja koji je i arheološki dokazan jest stavljanje novca u usta pokojnika, tzv. novac za Harona.

8. Izlaganje tijela (*expositio*). U kući je stajalo svečano postolje (odar) na koji se polagalo uređeno tijelo preminuloga. Uz svečani odar stajale su kadionice, baklje, cvijeće i vijenci, a oporukom pokojnika robovi su dobivali slobodu. Cijelu ceremoniju pratila je tužna glazba svirača na frulama.³

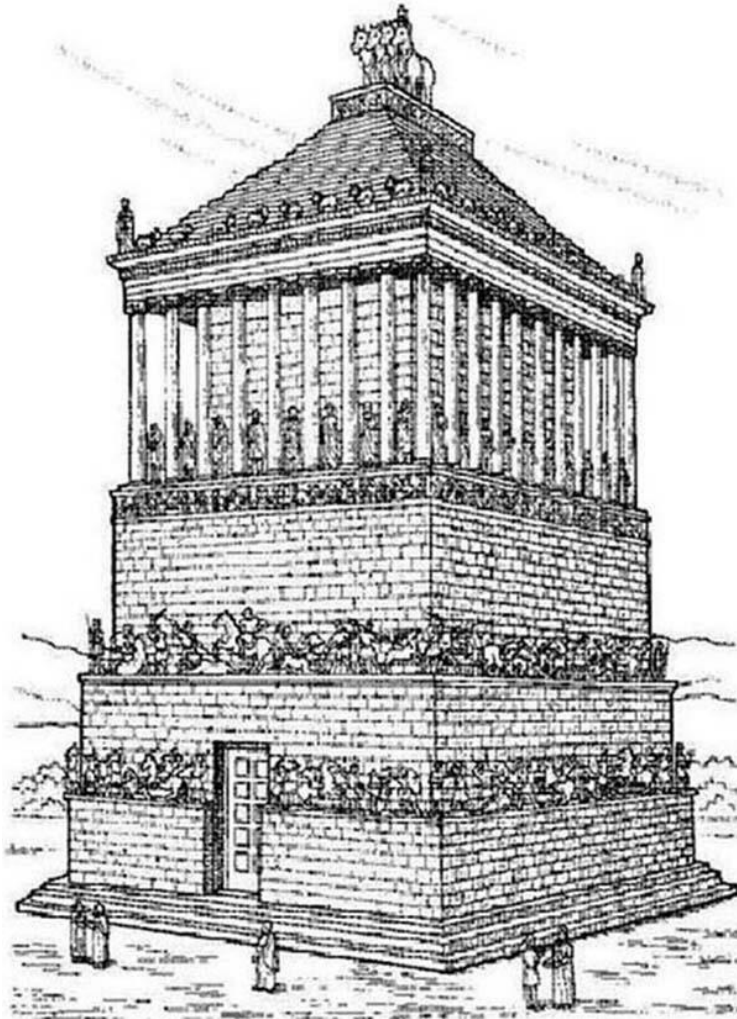

Slika 1. Reljef s prikazom pogrebne procesije, Aquila (M.V. Hope, 2007, 100.)

Rimske nekropole stajale su najčešće uz cestu koja vodi u grad. Na tim grobljima moglo se vidjeti više vrsta grobova i grobnica. Grob se u načelu sastoji od dva dijela: gornji ili nadzemni i podzemni dio. Gornji dio je služio kao spomenik koji je mogao biti u više oblika, uglavnom u obliku tumula, mauzoleja ili običnih manjih cipusa, žrtvenika i stela. Donji dio je uglavnom bio iskopani prostor u koji se stavljaio lijes ili urna. U kasnije vrijeme javljaju se sarkofazi koji su mogli biti raznih vrsta i oblika, od najjednostavnijih do monumentalnih i ukrašenih. Još jedna vrsta grobnica su katakombe, odnosno podzemne grobnice s nišama u kojima su se nalazile urne. Katakombe su služile kao grupne grobnice u koje se pokapalo više članova kako bi uštedjeli na prostoru. Augustov mauzolej, jedan je od primjera velikih nadzemnih grobnica u kojima je pokopano više članova. U ovome slučaju članovi carske obitelji i nasljednika. Neke od poznatijih grobnica u Rimu su: grobnica Scipiona, Cestijeva

³ M. Tomorad, 1994, 45-46.

piramida, *Castel Sant'Angelo* ili mauzolej cara Hadrijana, grobnica Kaja Vindonija i mnoge druge.⁴ Prvi mauzolej bio je onaj iz Halikarnasa. Sama riječ mauzolej dolazi od imena Mauzol (*Maussollos*), koji je bio kralj Karije, provincije Perzijskog Carstva. Sagrađen je u 4. stoljeću prije Krista od strane Mauzolove žene Artemizije i poznat je kao jedno od sedam svjetskih čuda.⁵

Slika 2. Mauzolej u Halikarnasu (<http://www.batchcoloring.com/page/37/>, 15. Ožujka, 2017.)

⁴ M. Tomorad, 1994, 49-53.

⁵ P. Clayton, 1988, 100-123.

3. AUGUSTOV MAUZOLEJ

Mauzolej cara Augusta i njegove obitelji bio je svakako najimpresivnija i najgrandioznija građevina u to vrijeme u Rimu. Sve do izgradnje kasnijeg Hadrijanovog mauzoleja nijedna takva vrsta građevine nije se mogla mjeriti po veličini i ljepoti izrade s Augustovim mauzolejom. Kao dokaz velikog cara i njegovih uspjeha, mauzolej je bio dosta uočljiv i nalazio se na Marsovom polju.⁶ Građevine kao što je ovaj mauzolej godinama su privlačile pažnju znanstvenicima usprkos činjenici da niti jedan kompleks iz toga vremena nije ostao netaknut.⁷

Zbog svog oblika tumula, mnogi su znanstvenici smatrali kako je dizajn mauzoleja izveden iz etruščanskih izvora, no ta pretpostavka nije jednoglasna. R.R. Holloway smatra kako je ideja za dizajn došla od humaka sa zapadne obale Male Azije. Za te humke, odnosno zatrpana naselja, smatralo se da su zapravo grobnice-tumuli trojanske princeze koji su spomenuti u Eneidi. Zbog toga Holloway smatra Augustovu ideju da svjesno sagradi etruščansku grobnicu nemogućom.⁸ J.M.C. Toynbee i ostali znanstvenici ubrzo su odbacili Hollowayjevu teoriju i vratili se na ideju etruščanskog podrijetla. Daljnje istraživanje dovodi do zaključka da možda ima istine u oba mišljenja.

Slika 3. Augustov mauzolej, pogled izvana (S.L. Fugate Brangers, 2013, 132.)

⁶ M. Johnson, 1996, 217.

⁷ S. Ćurčić, 1993, 67.

⁸ R.R. Holloway, 1966, 171.

U knjizi *Dvanaest rimskih careva* Gaja Svetonija Trankvila piše kako je mauzolej izgrađen za vrijeme šestog Augustovog konzulata 28. godine prije Krista, iako nije sigurno je li iste godine konstrukcija mauzoleja započeta i završena. U svakom slučaju, do 23. godine prije Krista građevina je već bila sagrađena do te mjere da se Marcelov pogreb mogao obaviti. Mjesto odabrano za izgradnju mauzoleja bilo je Marsovo polje pa su neki znanstvenici to povezivali s Augustovim Horologijem koji je podignut 10. godine prije Krista i s oltarom Ara Pacis posvećenim 9. godine prije Krista na ogromnom prostoru u čast cara Augusta. Ova teorija je vjerodostojna ako prihvatimo ideju da je do toga vremena Marsovo polje bilo prazno između Horologija i mauzoleja bez ostalih građevina. Zbog nedostatka istraženosti ovog područja ne možemo dokazati niti opovrgnuti ovu teoriju. Također, treba imati na umu vremensku razliku od 18 godina između konstrukcije građevina, što sugerira da jedan takav veliki počasni prostor nije bio u prvotnim planovima Cara. Važnije razmatranje odabira gradnje mauzoleja na Marsovom polju bila bi činjenica da je na tom prostoru već postojalo nekoliko grobnica poznatih Rimljana, kao što su Aulo Hircije, Gaj Vibije Pansa, Sula i naravno Gaj Julije Cezar. Ne samo da je August osigurao svoje mjesto među grobnicama poznatih Rimljana, nego je njegova grandiozna građevina dominirala tim prostorom.⁹

Prvo spominjanje Augustovog mauzoleja u znanstvenoj literaturi nalazi se u članku *Il Mausoleo di Augusto: Studio di Ricostruzione* autora G. Gattija iz 1934. godine. U tom članku, Gatti je pokušao približno rekonstruirati mauzolej koristeći se prijašnjim antičkim spisima i nacrtima.¹⁰ Isti autor je 1938. godine objavio novi članak u kojem je prezentirao rekonstrukciju mauzoleja koja je i danas prihvaćena.¹¹ Prvo sustavno istraživanje mauzoleja predvodio je Antonio Muñoz 1938. godine. Iako istraživanje nije dovelo do željenih rezultata, ipak su uspjeli uspostaviti plan velikog vanjskog zida i dokumentirati strukturu i debljinu polukružnih niša između dva vanjska zida.¹² Nakon nekoliko promjena i adaptacija, konstrukcija cijelog mauzoleja dovršena je 1940. godine.¹³

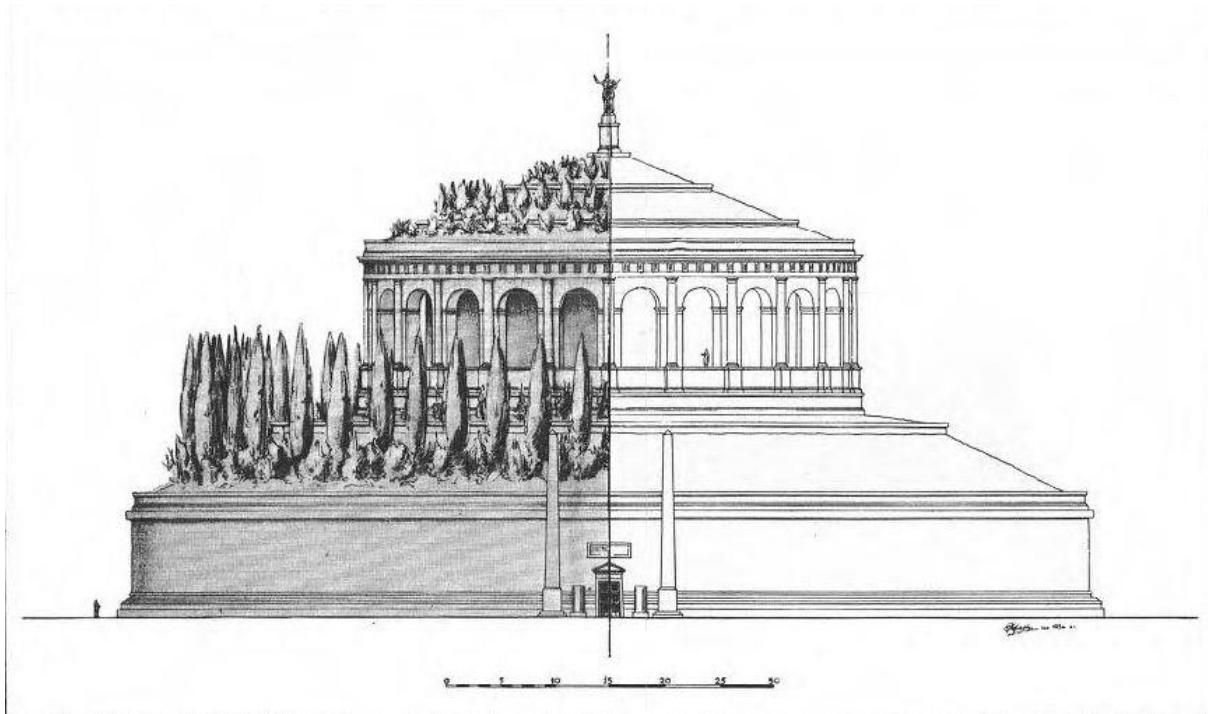
⁹ M. Johnson, 1996, 218.

¹⁰ G. Gatti, 1934.

¹¹ G. Gatti, 1938.

¹² S.L. Fugate Brangers, 2013, 127.

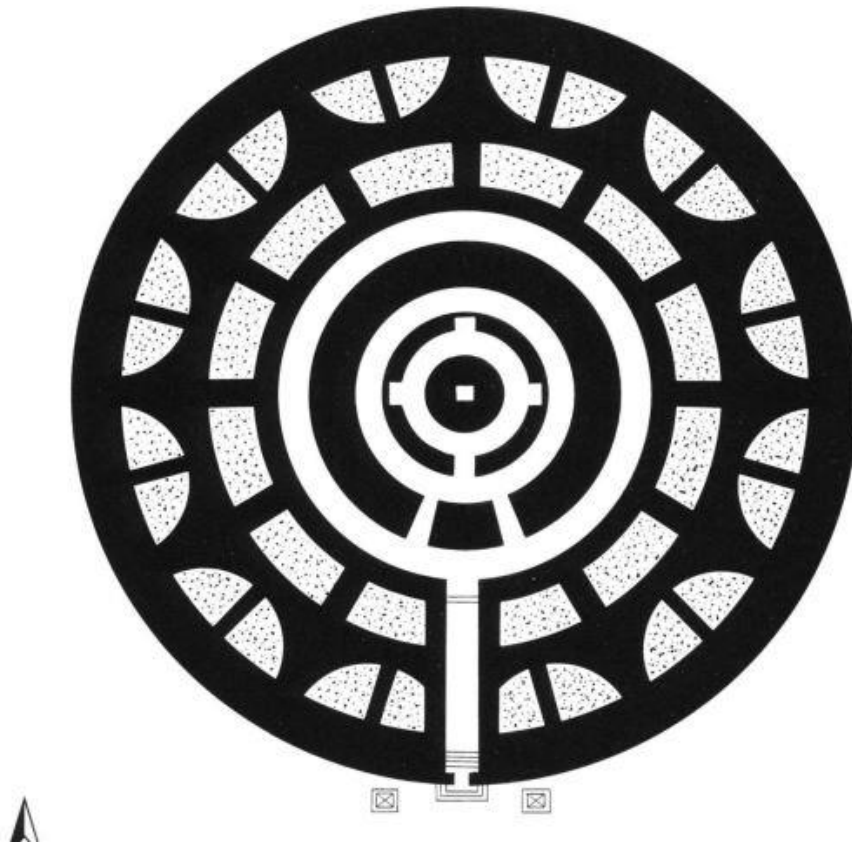
¹³ S.L. Fugate Brangers, 2013, 128.

Slika 4. Rekonstrukcija mauzoleja (G. Gatti, 1934, 6.)

Mauzolej je stajao unutar gradskog vrta, okružen drvećem. Ograda ili neka vrsta blokade oko 120 kvadratnih metara, sagrađena je zbog zaštite i izolacije spomenika. *Ustrinum*, koji je služio za kremaciju članova carske obitelji, stajao je na lijevoj strani od grobnice, vjerojatno gledajući na Via Flaminium. Mauzolej ima oblik velikog koničnog tumula koji je konstruiran od pet koncentričnih kružnih zidova koji su tvorili slobodne prostore. Vanjski zid, koji je prvotno građen od travertinskih blokova, ima promjer od 89 metara ili 300 rimskih stopa. Slobodni prostori između koncentričnih zidova popunjavali su se zemljom ostavljajući vrlo malo unutrašnjeg prostora. Mauzolej ima samo jedan ulaz s južne strane koji vodi do grobnice kroz par prolaza.¹⁴

¹⁴ M. Johnson, 1996, 219.

Slika 5. Tlocrt Augustovog mauzoleja (M. Johnson, 1996, 219.)

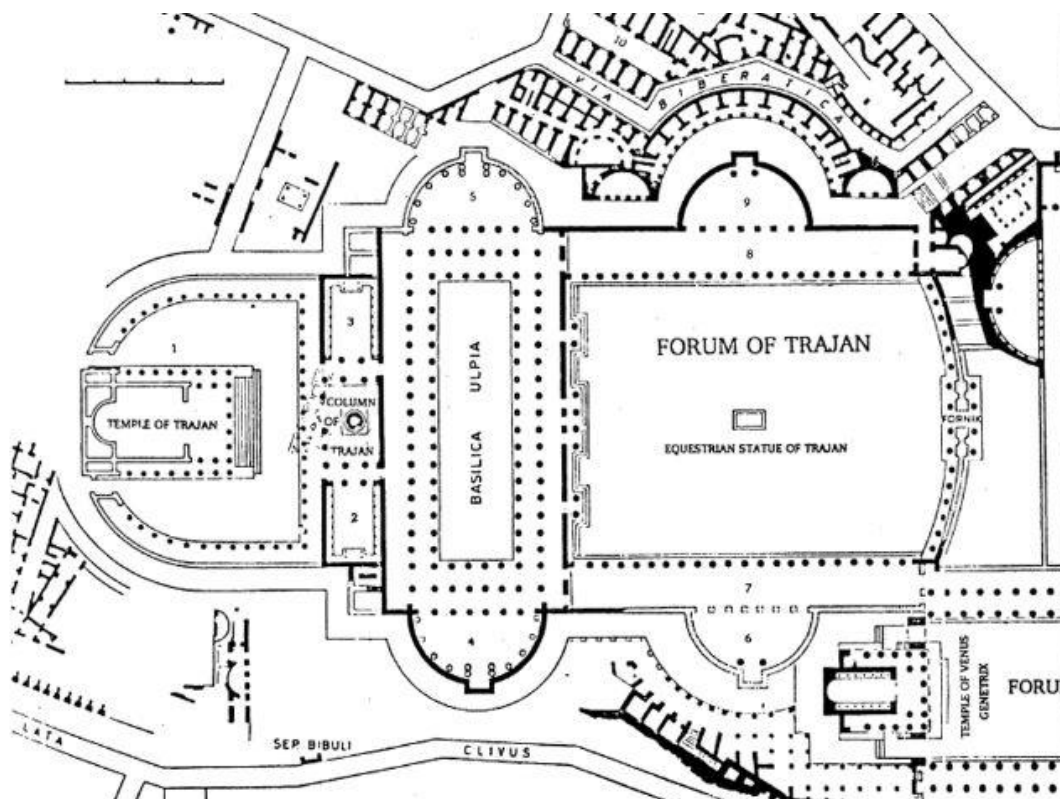
U zidu središnje prostorije mauzoleja gdje se nalazila grobnica, usječene su tri pravokutne niše u kojima su se nalazile urne, statue i posmrtni ostaci Augusta i njegovih nasljednika. Prije no što je August preminuo, u mauzoleju su već sahranjeni bili: Marcelo (23. godine prije Krista), Agripa (12. godine prije Krista), zatim Neron Klaudije Druz (9. godine prije Krista), Oktavija mlađa (9. ili 11. godine prije Krista) i Augustovi unuci Gaj i Lucije Cezar. Nakon Augustove smrti, u mauzolej su sahranjeni: Livija (Augustova žena), Germanik, Agripina starija, Julija Livija, Neron (Germanikov sin), Druz Cezar (također Germanikov sin), Kaligula, Tiberije, Tiberijev sin Druz, Antonia mlađa, Klaudije i njegov sin Britanik, balzamirano tijelo Neronove žene Sabine, Julija Domna čiji su posmrtni ostaci kasnije prebačeni u Hadrijanov mauzolej i posljednji sahranjeni Nerva. Vanjski dio mauzoleja danas je djelomično zaklonjen zemljom i čempresima. Središnji dio je do temelja razrušen, stoga je nemoguće vidjeti kako je točno građevina izgledala, posebno njezin gornji dio. Sa sigurnošću možemo pretpostaviti da se krovni dio mauzoleja nastavljao u koničnom stilu do visine oko 50 metara. Sve te pretpostavke imaju temelje u antičkoj literaturi. Prvi takav opis mauzoleja dao je antički pisac i povjesničar Strabon koji mauzolej opisuje kao nasip koji je stajao uz rijeku, imao je uzdignuti temelj od bijelog mramora (iako je danas dokazano da je od

travertina), okružen zimzelenim stablima, a na vrhu je stajala brončana statua Cezara Augusta. Na ulazu u mauzolej stajala su dva egipatska obeliska, a na samom zidu kraj vrata obješene dvije brončane ploče sa urezanom Augustovom biografijom *Res Gestae*.¹⁵

¹⁵ M. Johnson, 1996, 220.

4. TRAJANOV STUP

Iako nije sahranjen u mauzoleju, car Trajan iza sebe je ostavio impresivne građevine i spomenike svoga vremena. Jedan od tih spomenika bio je svakako njegov stup unutar kojega je i sahranjen. Trajan je bio prvi rimski car koji nije bio italiskog podrijetla, točnije, rođen je u gradu Italici pokraj Seville. Bio je omiljen i respektabilan vođa, posebice među vojnicima s kojima je proveo pola svog života.¹⁶ Trajanova najpoznatija arhitektonska ostavština jest upravo njegov stup koji je i danas jedan od najbolje sačuvanih rimskih spomenika. Stup se nalazi na nekadašnjem Trajanovom forumu, petom i posljednjem carskom forumu u Rimu. Cijeli forum, pa tako i stup, osmislio je arhitekt Apolodor iz Damaska u čast caru Trajanu između 106. i 113. godine. Novoizgrađeni carski forum slavi trijumf, odnosno pobjedu Trajana nad Dačanima u dva rata koja su se odvila u razdoblju od 101. do 105. godine.¹⁷

Slika 6. Tlocrt Trajanovog foruma (J. PACKER, 2001, 8.)

Stup stoji ispred nekadašnjeg hrama Božanstvenog (diviniziranog) Trajana i između dvije manje građevine identificirane kao knjižnice (grčka i latinska) koje su se naslanjale na

¹⁶ C. Scarre, 1995, 90-95.

¹⁷ J. Packer, 1997, 4-8.

petobrodnu baziliku Ulpiju.¹⁸ Prva ozbiljna istraživanja toga područja oko Trajanova stupa odvila su se od 1811. do 1814. godine od strane francuskih istraživača, zatim je 1906. godine Giacomo Boni¹⁹ vršio istraživanja, i na kraju u vrijeme fašizma od 1928. do 1934. godine.²⁰

Slika 7. Trajanov stup danas (C. SCARRE, 1995, 92.)

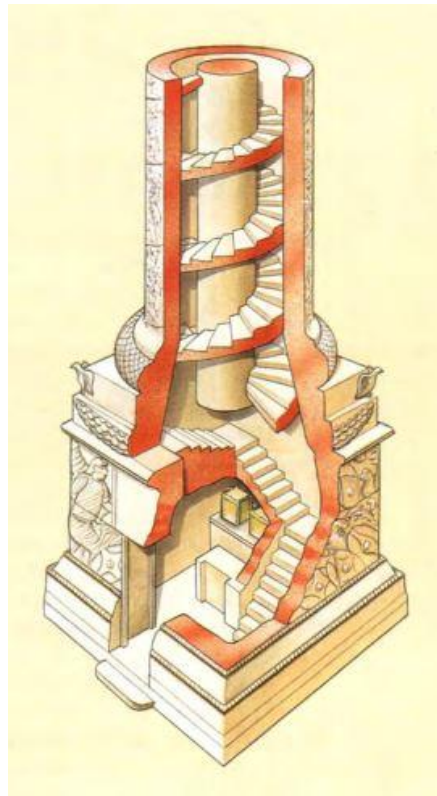
Stup je visok 29,7 metara, stoji na visokom pijedestalu (postolju) u kojemu se nalazila Trajanova urna. U postolju stupa, uz cara, sahranjena je i njegova žena Pompeja Plotina. Stup je sagrađen od 20 ogromnih blokova od Kararskog mramora i predstavlja ilustrativno svjedočanstvo Trajanovih pohoda protiv Dačana. Stup je od baze do vrha ukrašen nizom

¹⁸ K. Lee, 2016, 4-5.

¹⁹ L. Lancaster, 1999, 421.

²⁰ J. Packer, 2001, 7-51.

narativnih plitkih reljefa koji ga 23 puta obavijaju u spiralnim trakama. Scene na reljefima prikazuju Trajanova putovanja, ratove protiv Dačana i svakodnevicu rimske vojske.²¹

Slika 8. Presjek donjeg dijela Trajanovog stupa (C.SCARRE, 1995, 92.)

Kružno stubište unutar stupa vodilo je skroz do vrha gdje se nalazila brončana skulptura cara Trajana, a 1587. godine zamijenjena je skulpturom sv. Petra. Na reljefima je postignuta zavidna karakterizacija i portreti likova, bogata dekoracija i mnogostruki prostorni planovi. Ukupna dužina reljefa iznosila je 190 metara koji točno 23 puta okružuje stup. Od ukupno 155 scena, prikazane su 2662 figure od kojih se Trajan pojavljuje na čak 58 prikaza. Gornje scene mogle su se vidjeti sa balkona zgrada koje su okruživale stup. Cjelokupna priča na Trajanovom stupu podijeljena je u dva dijela, odnosno dva rata s Dačanima koje međusobno razdvaja lik božice Nike.²²

Gradnja samog stupa bio je velik i zahtjevan arhitektonski pothvat kojeg je rekonstruirao Lynne Lancaster. Cijeli taj izazov bio je neizmjereno kompliciran i zahtijevao je pažljivo planiranje i rukovanje teškim predmetima. Trajanov stup je dokaz kako su rimski arhitekti bili

²¹ S. Mesihović, 2015, 1692.

²² S. Mesihović, 2015, 1693.

sposobni izvršiti jedan takav kompleksan zadatak.²³ Od nekih važnijih prikaza na stupu, izdvojio bih scenu na kojoj se prikazuje most na Dunavu koji danas ne postoji. Trajanov stup jedini je spomenik koji nam zorno prikazuje izgled mosta što ga čini vrlo važnim arheološkim bogatstvom.²⁴

Slika 9. Prikaz mosta na Dunavu (M. VILIČIĆ, 2000, 128)

²³ L. Lancaster, 1999, 419-439.

²⁴ M. Viličić, 2000, 128.

5. HADRIJANOV MAUZOLEJ

Rimski car Hadrijan, poznat po svojim dugim putovanjima po Carstvu, svome urbanom graditeljstvu i homoseksualnoj naravi, preminuo je 138. godine u jednom naselju u Napuljskom zaljevu poznatim pod imenom Baje (*Baiae*) u svojoj vili. Najprije je bio sahranjen u gradu Puteoli, zatim su mu posmrtni ostaci bili prebačeni u Rim u Domicijine vrtove i nakon toga u svoj mauzolej koji je bio dovršen godinu dana kasnije. Hadrijanova žena Sabina koja je preminula 136. godine sahranjena je skupa s njegovim prvim posvojenim sinom Lucijem Komodom u mauzolej. Godine 139. Hadrijan je deificiran unatoč protivljenju Senata ali uz pomoć i zalaganje Antonina Pia.²⁵

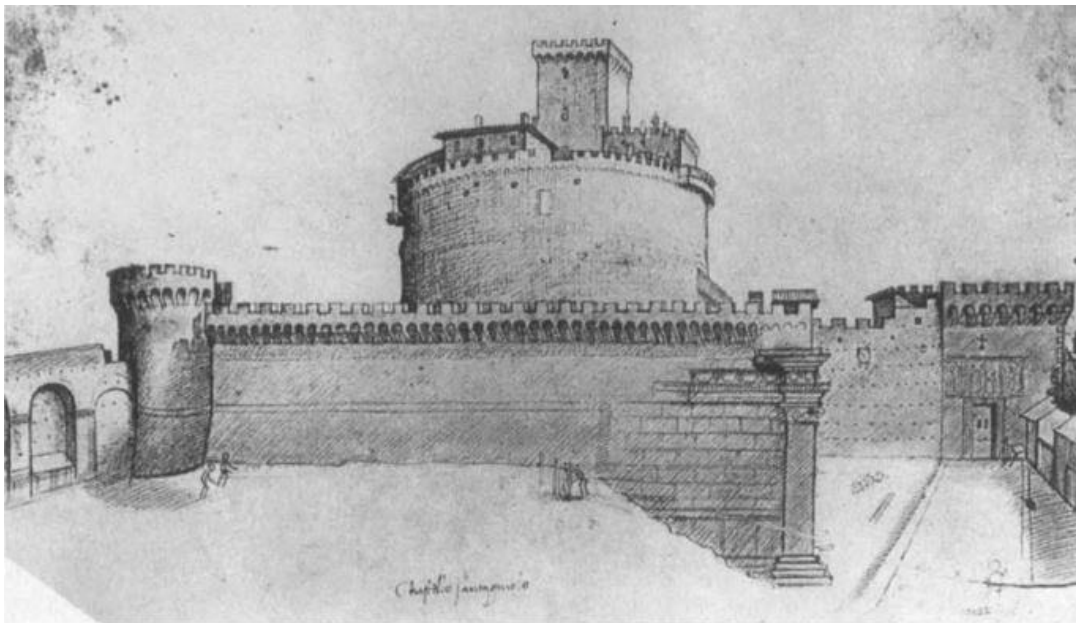
Slika 10. Hadrijanov mauzolej danas

(http://penelope.uchicago.edu/~grout/encyclopaedia_romana/romanurbs/mausoleum.html - 7. Veljače 2017.)

Mauzolej ima dosta sličnosti s Augustovim najviše zbog svog kružnog oblika. U njemu su se pokapali Hadrijanovi nasljednici i bliža obitelj što je isti slučaj u Augustovom mauzoleju. Građevina je cilindrično građena na kvadratnoj osnovi, a izvorno je bila obložena mramornim

²⁵ S. Mesihović, 2015, 1730.

pločama. Kao jedna od najmonumentalnijih građevina toga doba, mauzolej je stajao na desnoj obali rijeke Tiber i gledao na Elijev most (*Pons Aelius* – danas nosi naziv *Ponte Sant'Angelo*) koji povezuje lijevu obalu Tibera sa centrom Rima. Godine 403. za vrijeme Honorija, zbog svog strateškog položaja mauzolej je služio kao utvrda. Kasnije je mauzolej izgubio svoje mramorne dijelove jer su se provalom barbara 537. godine Rimljani morali braniti bacajući mramor na neprijatelje. Mauzolej je također služio i kao zatvor: prvi put za vrijeme Teodorika i kasnije u vrijeme Renesanse. Danas građevina nosi naziv *Castel Sant'Angelo* (Anđeoska utvrda). Za taj naziv zaslužan je papa Grgur Veliki kojemu se 590. godine ukazao anđeo koji uvlači mač u korice pa se stoga na vrhu tvrđave nalazi spomenik anđela. Godine 1277. mauzolej je postao papinska utvrda kada ju je Nikola III. povezao s Vatikanom dugim podzemnim hodnikom. Papa Klement VII. je iskoristio taj hodnik bježeći pred vojskom Karla V. za vrijeme velike pljačke Rima 1527. godine kada je velik broj švicarske garde, odnosno papinske straže poginuo braneći papu. Mauzolej je u više navrata bio modificiran i rekonstruiran u svrhe određenih događaja i vremena.²⁶ U današnje vrijeme prvi koji je znanstveno obradio i rekonstruirao mauzolej je Mariano Borgatti koji je u svojoj knjizi "*Castel Sant'Angelo in Roma*" iz 1931. godine ostavio mnoštvo skica i opisa Hadrijanovog posljednjeg počivališta.²⁷

Slika 11. Skica Hadrijanovog mauzoleja (M. BORGATTI, 1931.)

²⁶ N. Thompson de Grummond, 1996, 254-255.

²⁷ M. Borgatti, 1931.

Cijela građevina je bila okružena niskim zidom i imala je jedan ulaz koji je gledao na Elijev most. Na ulazu su stajala četiri stupa od travertina na kojima su stajali brončani pijetlovi, a između njih brončane rešetke. Temelj mauzoleja iznosio je oko 84 kvadratna metra koji se sastojao od travertinskog zida koji je prvotno bio obložen Parskim mramorom. Iznad samog ulaza u mauzolej stajali su posvetni natpisi.²⁸ Dok su gornji dijelovi uništeni i dekorirani tokom vremena u druge svrhe, u donjim dijelovima mauzoleja danas možemo vidjeti i doživjeti neke originalne dekoracije, kipove i mramorne dijelove. Ulaz u mauzolej vodio je ravno do prizemne dvorane u kojoj se nalazi velika niša u kojoj je vjerojatno stajao kip Hadrijana. Iz te dvorane su spiralne stepenice vodile do grobne komore i na kraju do same grobnice. Postojale su i prijašnje stepenice koje su vodile do viših dijelova mauzoleja ali cijela ta konfiguracija danas je nepoznata. Vjerojatno se i prije, kao i danas moglo doći do vrha građevine s koje se moglo uživati u panoramskom pogledu na cijeli Rim. Središnji dio gdje se nalazila grobna komora imala je tri izbočene niše u kojima su se nalazile urne. Iz natpisa doznajemo da je Karakala bio šesti i posljednji car koji je sahranjen u Hadrijanovom mauzoleju koji je preminuo 217. godine.²⁹

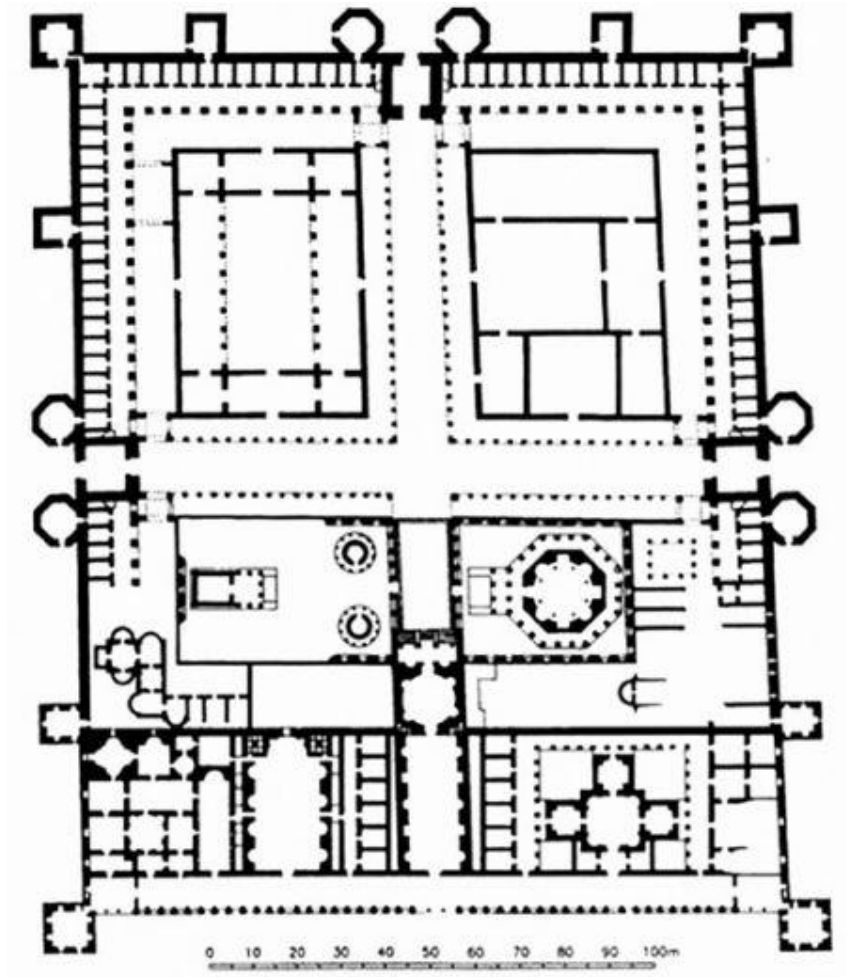
Slika 12. Rekonstrukcija Hadrijanovog mauzoleja (<http://romeonrome.com/2015/09/secrets-of-the-castel-santangelo/> - 15. Rujan 2015.)

²⁸ S. Ball Platner, 1929, 337.

²⁹ P. Aicher, 2004, 251-256.

6. DIOKLECIJANOV MAUZOLEJ

Car Dioklecijan vladao je Rimskim Carstvom od 284. do 305. godine. Smatra se da je rođen u Saloni 245. godine. Najpoznatiji je po tome što je osnovao tetrarhiju, a bio je i jedan od najvećih progonitelja kršćana. Zadnjih 11 godina svojega života Dioklecijan je proveo u svojoj palači u Splitu i tamo preminuo 316. godine. Nakon smrti Dioklecijan je diviniziran i tako uvršten među bogove. On je jedini rimski car kojemu je priznata apoteoza iako više nije bio aktivan car. To dokazuje kako je još imao utjecaja u Carstvu i kao običan čovjek. Pokopan je u svome mauzoleju, u porfirnom sarkofagu koji je uništen kada se mauzolej kristijanizirao.³⁰

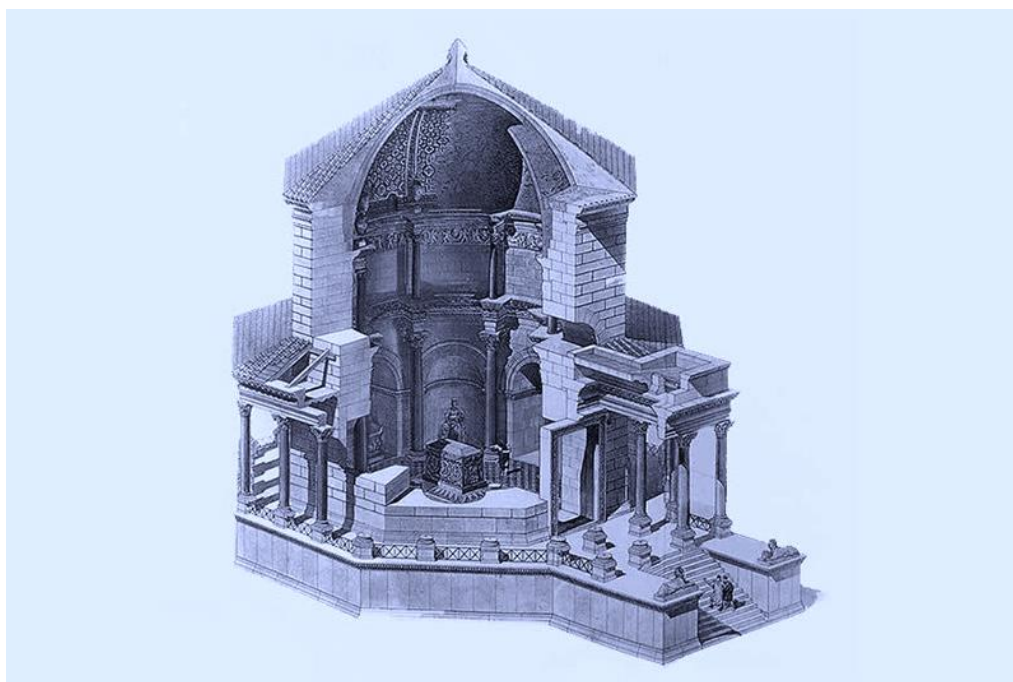

Slika 13. Tlocrt Dioklecijanove palače u Splitu (N. CAMBI, 2010, 171.)

Dioklecijanov mauzolej građen je u isto vrijeme kad i palača. Mnogi su znanstvenici smatrali kako je mauzolej zapravo bio Jupiterov hram nazivajući ga *Templum Jovis* jer je

³⁰ N. Cambi, 2010, 185-186.

Dioklecijanov carski i vjerski naziv bio *Jovius* (Jupiterov sin) koji je na kraju prešao na cijelu palaču.³¹ Nakon careve smrti, u njega je sahranjen u maloprije spomenutom sarkofagu. Nakon što su stanovnici Salone naselili Dioklecijanovu palaču u 7. stoljeću, dogodila se svojevrsna povijesna ironija; mauzolej koji je građen kako bi bio vječno počivalište cara koji je u povijesti ostao zapamćen kao jedan od najvećih progonitelja kršćana, pretvoren je u crkvu. Iz razloga što je sagrađen krajem 3. odnosno početkom 4. stoljeća, u literaturi se može pronaći naziv za današnju katedralu sv. Dujma kao najstariju katedralu na svijetu. Mauzolej se nalazi u središtu palače, istočno od peristila, smješten je unutar pravokutnog dvorišta ograđenog visokim zidom (*temenosom*). Pripada karakterističnom obliku antičkih hramova i grobnica centralnog tipa, s vanjskim trijemom. Izvana mu je tlocrt u obliku oktogona, podignut je na visokom postolju, a unutra se nalazila okrugla prostorija okružena stupovima i polukružnim i četvrtastim nišama. Iznad se nalazila kupola pokrivena crijepom.³² Postoje dvojbe oko izgleda originalnog krova: Vicko Andrić smatra kako mauzolej originalno nije bio pokriven krovom, već kupolom poput Panteona u Rimu. Ostali istraživači smatraju kako bi postojeći oktogonalni šatorasti krov mogao biti izvoran zbog svoga nagiba, ali to se još treba istražiti.³³

Slika 14. Presjek Dioklecijanovog mauzoleja (http://www.gkmm.hr/frano_baras-tajna_groba_cara_dioklecijana.html, 10. Veljače, 2017.)

³¹ F. Bulić, 1927, 67.

³² S. Piplović, 2002, 207.

³³ S. Perojević, K. Marasović, J. Marasović, 2005, 75-77.

Prvi spomen Dioklecijanova mauzoleja u povijesti nalazimo u spisima Amijana Marcelina iz 4. stoljeća koji spominje kako je čovjek, imenom Danus, obeščastio carev grob ukravši carski zastor koji je pokrivaio sarkofag. Nadalje, Sidonij Apolinar (430. – 488. godine) u jednom pismu dokazuje postojanje Dioklecijanovog groba (sarkofaga) u Dalmaciji. Konstantin Porfirogenet također spominje kako je car Dioklecijan sahranjen u mauzoleju u splitskoj palači. U novije vrijeme, prof. Cornelius Gurlitt smatrao je mauzolej Mitrejem i s time povezoao štovanje boga Sunca, odnosno Mitre. Prema Frani Buliću, uzevši sve u obzir, ova zgrada je bila carev mauzolej, njegov Heroon, istodobno i mauzolej i hram poluboga Joviusa.³⁴

U 13. stoljeću počinje gradnja zvonika koja završava tek u 16. stoljeću, zbog toga su na zvoniku vidljivi gotički i romanički elementi. U 17. stoljeću probija se kor na istočnoj strani mauzoleja čime je narušena struktura građevine ali je znatno proširena katedrala.³⁵ Kako se u srednjem vijeku u palači razvio grad, cijeli okolni prostor mauzoleja se promijenio. Zapadno od peristila je izgrađeno nekoliko novih građevina pa se stoga mauzolej nije mogao više vidjeti.³⁶

Slika 15. Katedrala sv. Duje danas (<http://splitculture.hr/lokacija/katedrala-sv-dujma>, 10. Veljače, 2017.)

³⁴ F. Bulić, 1927, 70-75.

³⁵ D. Kečkemet, 1963, 203-205.

³⁶ S. Piplović, 2002, 207.

Pročelje mauzoleja vrlo je jednostavno, nije ukrašeno nikakvim dekorativnim elementima, jedino su vidljivi pravilni kameni blokovi kojima je građevina izgrađena. Na supstrukcijama na kojima počiva mauzolej vidljivi su prizori koji na sebi imaju dekorativne motive poput *ovulusa* i dr. Danas su od trijema vidljivi samo stupovi, a ispred ulaza u građevinu nalazi se zvonik današnje splitske katedrale. Uz obje strane stubišta kojim se ulazilo u mauzolej, ležale su dvije, a možda i četiri sfinge, vjerojatno dovezene iz Egipta.³⁷ Sa istočne strane vidljiv je već spomenuti kor koji također ima vrlo jednostavno pročelje bez dekorativnih elemenata. Na koru je vidljiva jednostavna dvostrešna konstrukcija krova,³⁸ a na samom mauzoleju već spomenuta oktogonalna šatorasta konstrukcija krovšta. Pozivajući se na literaturu iz 1764. godine,³⁹ Vicko Andrić smatrao je kako kupola mauzoleja nije imala krovšte, odnosno da se ekstrados (vanjski dio luka) vidio izvana. Goran Nikšić opovrgnuo je tu teoriju i dokazao je postojanje krovšta iznad kupole.⁴⁰

Kako je namjena građevine znatno promijenjena u odnosu na prvotnu, promijenjen je i interijer mauzoleja. Najprije dodavanjem istočnog, sjevernog i južnog oltara koji se smještaju u niše koje su u vrijeme izgradnje mauzoleja služile za smještanje kipova i sarkofaga uglednika. U središtu, ispod kupole bio je smješten sarkofag sa posmrtnim ostacima cara. Danas su još vidljive zidne dekoracije koje potječu iz vremena antike. Sve zidne plohe dekorirane su sa dva friza: prvi friz je ukrašen raznim vegetabilnim motivima i povijušama, te drugi kojeg sačinjavaju medaljoni na istočnoj strani friza s vrpcama koje drže po dva Erola. U njima pojedini istraživači prepoznaju portrete Dioklecijana i njegove žene Priske.⁴¹ U novijoj literaturi, Nenad Cambi potvrđuje kako ta dva friza prikazuju cara i njegovu ženu. Postojalo je ukupno 24 takve reljefne ploče, uglavnom sepulkralne simbolike. Prikazani su Eroti u lovu na visoku divljač.⁴² Govoreći o uređenju interijera mauzoleja, treba spomenuti brojne obrate dekorirane na sličan način korintskom kapitelu čija je zadaća raščlanjivanje zidne plohe. Danas unutrašnjost građevine ukrašuju razni komadi liturgijskog namještaja, poput

³⁷ F. Bulić, 1927, 81.

³⁸ Ž. Koški i dr., 2013, 3.

³⁹ R. Adam, 1764.

⁴⁰ G. Nikšić, 1995, 111.

⁴¹ J. Belamarić, 1997, 42.

⁴² N. Cambi, 2005, 169-170.

propovjedaonice i klupa, ali unatoč tome i dalje je vidljiva osnovna antička dekoracija unutrašnjosti.⁴³

Slika 16. Dioklecijanov portret u medaljonu friza u njegovom mauzoleju (Ž. RAPANIĆ, 2007, 48-49.)

⁴³ M. Kuzmić, 2004, 69-85.

7. GALERIJEV MAUZOLEJ

Nakon cara Dioklecijana, slijedeći član tetrarhije bio je car Maksimijan koji je u ljeto 310. godine počinio samoubojstvo nakon neuspjelog pokušaja osvajanja carskog trona. Maksimijanov cezar Konstancije Klor preminuo je u Eboracumu (današnji York u Engleskoj), a njega ću još spomenuti u poglavlju o Konstantinu i njegovom mauzoleju. Na kraju dolazimo do Dioklecijanovog cezara i nasljednika Galerija koji je vladao od 305. do 311. godine.⁴⁴

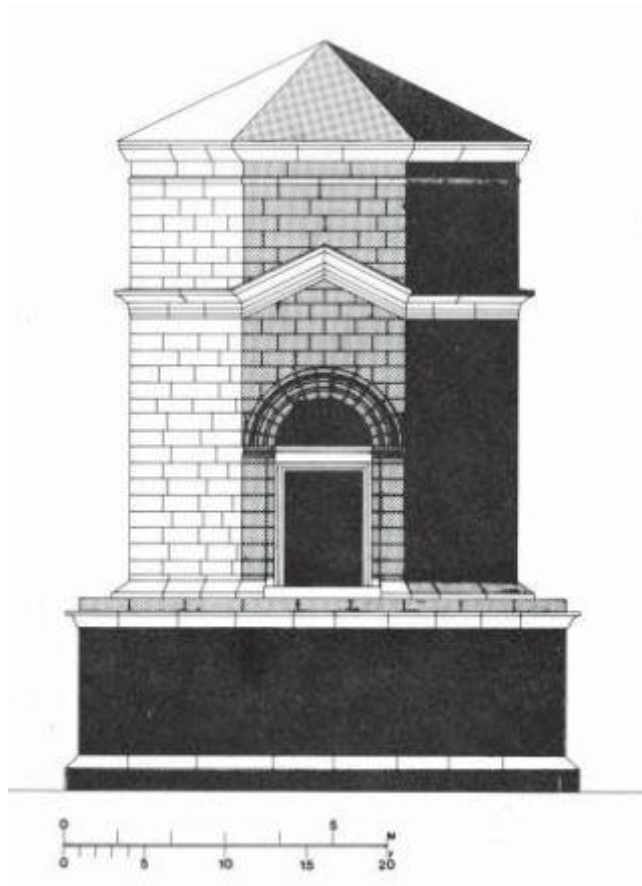

Slika 17. Ostaci rimskog kompleksa u Gamzigradu (<http://opusteno.rs/grad-zajecar-f98/gamzigrad-felix-romuliana-t14515.html>, 18. Veljače, 2017.)

U istočnoj Srbiji, nedaleko od grada Zaječara, nalazi se Gamzigrad u čijem središtu leže ostaci velikog rimskog kompleksa (palače) poznatog pod imenom *Felix Romuliana*. Osnovao ju je car Galerije u spomen svojoj majci Romuli, a palača je služila kao vila i odmaralište cara nakon abdikacije. Nakon nekoliko arheoloških kampanja, Dragoslav Srejšević otkrio je ostatke dvaju mauzoleja na kompleksu. Prvi mauzolej pripisao je Galerijevoj majci Romuli, a drugi je pripadao caru Galeriju. Oblici obaju mauzoleja imali su uzor u Dioklecijanovom mauzoleju u Splitu jer je car Galerije, kao i Dioklecijan, odlučio svoje posljednje počivalište izgraditi u svome rodnom kraju.⁴⁵

⁴⁴ W.E. Dunstan, 2010, 424-443.

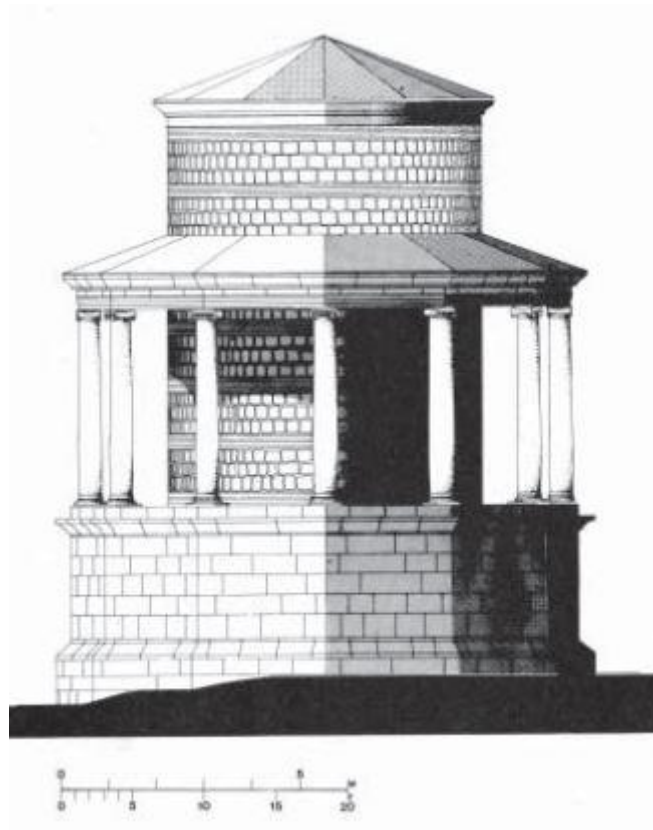
⁴⁵ M.J. Johnson, 2006, 116.

Slika 18. Rekonstrukcija Romulinog mauzoleja prema D. Srejoviću (M.J. JOHNSON, 2006, 118.)

Romulin mauzolej kojeg je D. Srejović nazvao Mauzolej I, jako loše je očuvan. Ostao je sačuvan samo temelj i par ulomaka iz kojih se može rekonstruirati građevina. Temelj je četvrtaste forme, a blizu središta nalazi se mala komora ili točnije grobna jama građena od cigle koja je vjerojatno sadržavala nekakav sarkofag. Kako su otkriveni nagnuti blokovi, Srejović je pretpostavio da je gornji dio mauzoleja bio oktogonalan.⁴⁶

⁴⁶ M.J. Johnson, 2006, 116-117.

Slika 19. Rekonstrukcija Galerijevog mauzoleja prema D. Srejoviću (M.J. JOHNSON, 2006, 119.)

Jugoistočno od Mauzoleja I pronađena je ruševina još jedne građevine koju je Srejović identificirao kao Galerijev mauzolej (Mauzolej II). Ovaj mauzolej je puno veći od prvog i također se nalazio u ruševnom stanju. Temelj mu je prstenastog oblika promjera 11.30 metara. Unutrašnji prostor je služio kao kriptu u kojoj su pronađeni ostaci grobnice u koju je mogao stati sarkofag. Kao i u prvom mauzoleju, i kraj ovoga su pronađeni ulomci arhitekture s pomoću kojih možemo upotpuniti sliku cijele građevine. Na zapadnoj strani se nalazi malo stepenište koje je vodilo u gornji dio mauzoleja. Građevina je bila vjerojatno okružena kolonadama stupova kao što je slučaj u Dioklecijanovom mauzoleju. D. Srejović je stoga pretpostavio kako je Mauzolej I pripadao Romuli jer je stariji, a Mauzolej II caru Galeriju.⁴⁷

⁴⁷ M.J. Johnson, 2006, 117-118.

8. MAKSENCIJEV MAUZOLEJ

Maksencije je bio sin cara Maksimijana, a vladao je od 306. do 312. godine. Povijesna bitka kod Milvijskog mosta bila je presudna za Maksencija jer se toga dana utopio u rijeci Tiber. Kada je Konstantin marširao u Rim, istoga je dana Maksencijevo tijelo bilo izvučeno iz rijeke sa odrubljenom glavom kojom su paradirali ulicama grada.⁴⁸ Iako je neslavno završio, Maksencije je iza sebe ostavio zavidne spomenike, kao što je njegova najpoznatija bazilika koju je Konstantin dovršio i preimenovao u svoju. Nadalje, uz *Via Appiu*, izgradio je ogromnu vilu i cirk uz koji je stajao mauzolej u koji je trebao biti sahranjen. Prvi i vjerojatno jedini član carske obitelji koji je bio sahranjen u mauzoleju je Maksencijev sin Valerije Romul po kojemu je cirk dobio ime, ali mauzolej se naziva Maksencijev jer ga je on dao sagraditi.⁴⁹

Slika 20. Pogled iz zraka na cirk i mauzolej

(<https://www.stilus.nl/oudheid/wdo/ROME/PLAATJES/MAXENTIU.html>, 15. Ožujka, 2017.)

Cijeli kompleks koji je Maksencije sagradio uz *Via Appiu* sastojao se od carske vile, velikog cirka i mauzoleja. Gradnja mauzoleja unutar gradskih zidina bila bi nemoguća radi nedostatka

⁴⁸ S. Mesihović, 2015, 2180.

⁴⁹ E. Mayer, 2014, 124.

prostora, stoga je car odlučio izgraditi mauzolej uz cestu koja je vodila u gradu što je i bio običaj.⁵⁰

Slika 21. Maksencijev mauzolej (<https://archaeology-travel.com/news/re-opening-of-the-tomb-of-romulus-in-rome/>, 15. Ožujka, 2017.)

Mauzolej je stajao u središtu velikog četvrtastog *temenosa*, s glavnim ulazom na *Via Appiji*. Kvadratni atrij bio je okružen kolonadama stupova koji su i danas vidljivi. Sve što je preživjelo od mauzoleja je kružni podij koji je sadržavao prstenastu kriptu s bačvasti svodom. Cijela ta struktura držala je zasvođenu rotundu u koju se moglo pristupiti kroz šest pravokutnih stupova koji su gledali na *Via Appiu*. Mark Johnson navodi kako je mauzolej u svome izvornom izgledu dosta sličio Panteonu.⁵¹ Građevina nije služila isključivo kao mjesto carskih pokopa, nego je imala i kultne svrhe, kako obiteljske tako i javne.⁵²

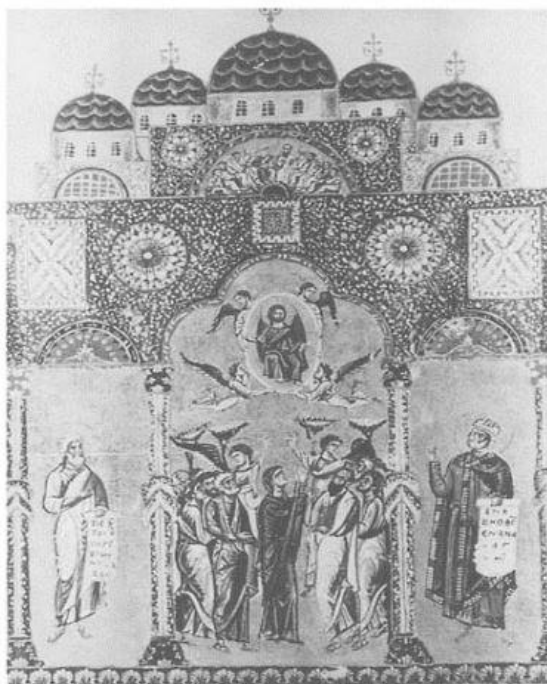
⁵⁰ M. Johnson, 2009, 86-87.

⁵¹ M. Johnson, 2009, 90.

⁵² M. Johnson, 2009, 188.

9. KONSTANTINOV MAUZOLEJ

Nakon Galerija, drugi cezar u prvoj tetrarhiji bio je Konstancije Klor, suprug Helene i otac Konstantina Velikog. Izvori su uglavnom jednoglasni kada se govori o njegovoj smrti i mjestu pokopa, a to je njegova palača u Eboracumu (današnji York u Engleskoj).⁵³ T. Mommsen jedan je od rijetkih znanstvenika koji je smatrao kako je Konstancije ipak pokopan u Trieru, ali za to nema čvrstog dokaza.⁵⁴ Konstancijeva žena Helena pokopana je u Rimu u svome mauzoleju na *Via Labicani*. Isprva se smatralo kako je bila pokopana u Konstantinopolu jer se koristio termin carskog grada (*imperial city*), ali na kraju je dokazano da se zapravo mislilo na Rim.⁵⁵ Napokon, dolazimo do cara Konstantina Velikog, prvog kršćanskog cara koji je 313. godine Milanskim Ediktom zabranio progon kršćana i time doveo do novog razdoblja u Rimskom Carstvu. Takva odluka dovela je kasnije do kraja vjerskih progona u Rimskom Carstvu, te kršćanstvo postaje službenom religijom 380. godine za vrijeme Teodozija I.⁵⁶

Slika 22. Bizantski crtež crkve Svetih Apostola s prikazom Kristovog uzašašća, 12. stoljeće (C.

MATSON ODAHL, 2004, 243.)

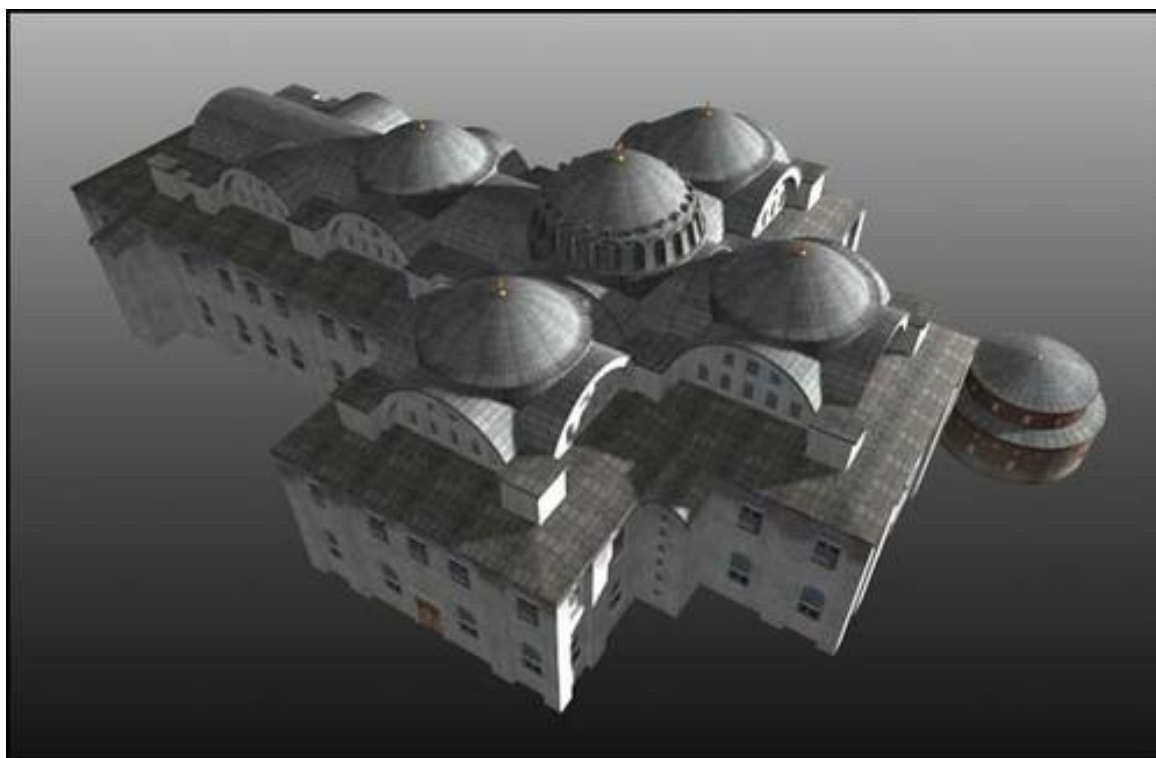
⁵³ M. Johnson, 1992, 145.

⁵⁴ T. Mommsen, 1893, 39.

⁵⁵ M. Johnson, 1992, 147-148.

⁵⁶ C. Matson Odahl, 2004, 106-109.

Prije nego što je preminuo 22. Svibnja 337. godine, Konstantin je već bio odlučio gdje će biti pokopan. Mjesto koje je odabrao za svoje posljednje počivalište bila je crkva posvećena dvanaestorici Apostola koju je sam Konstantin dao izgraditi na najvišem brežuljku u Konstantinopolu. Isprva je crkva trebala služiti kao mauzolej što je tek kasnije postalo evidentno.⁵⁷ Nakon što je preminuo, Konstantina je jedan njegov osobni čuvar postavio u zlatni sarkofag koji su kasnije prevezli u Konstantinopol. Na kraju, sarkofag je završio u crkvi Svetih Apostola. U toj crkvi je bilo postavljeno dvanaest kenotafa u spomen Apostolima i Konstantinov sarkofag u sredini čime je Konstantin simbolično postao trinaesti Apostol.⁵⁸

Slika 23. 3D rekonstrukcija crkve (<http://chain.eu/?m3=15460>, 18. Veljače, 2017.)

Postoji više interpretacija o tome kako je građevina originalno izgledala. Euzebije ju opisuje kao crkvu-mauzolej i opisuje kako je prvotno postojala kružna građevina, a križna crkva je kasnije dodana kako bi u nju postavio relikvije Apostola.⁵⁹ Danas se na mjestu crkve nalazi džamija *Fatih Camii* (Osvajačeva džamija). Osnovao ju je sultan Mehmed II. Osvajač i po

⁵⁷ C. Matson Odahl, 2004, 240-242.

⁵⁸ F. Meijer, 2001, 124.

⁵⁹ A. Cameron, S. Hall, 1999.

njemu je dobila ime. Džamija je uglavnom građena od spolija crkve i to je sve što se danas može vidjeti od originalne građevine.⁶⁰

Slika 24. Džamija *Fatih Camii* (<http://chain.eu/?m3=15460>, 18. Veljače, 2017.)

⁶⁰ C. Matson Odahl, 2004, 244.

10. ZAKLJUČAK

Carski mauzoleji predstavljaju izvanredno svjedočanstvo kulturne i arhitektonske tradicije Rimskog Carstva. Svaki mauzolej bio je jedinstven i poseban, a svaki car želio je na neki način kopirati prijašnjeg cara upravo njemu u čast i sagraditi mauzolej s nekim sličnim obilježjima, ali opet drukčiji.

August je za svoj mauzolej koristio etruščanske izvore, iako se neki znanstvenici ne bi složili s tom teorijom. Na kraju krajeva, prvi carski mauzolej ostavio je velik utjecaj na sljedeće careve i njihovu želju za dostojnim pogrebom i izjednačavanjem sa svakim diviniziranim carem. Iako nije sahranjen u mauzoleju, car Trajan je svakako zaslužio svoje poglavlje u ovome radu. Trajanov stup ipak je ostao luksuzan oblik grobnice i jedan od najkvalitetnije očuvanih spomenika koji svjedoče povijesnim događajima. Hadrijan je bio izvrstan arhitekt koji je volio eksperimentirati sa novim stilovima gradnje, a njegov mauzolej bio je kružnog oblika kao i Augustov. Iako danas izgleda potpuno drukčije od originalne građevine, još su vidljivi pojedini dijelovi mauzoleja. Dioklecijanov mauzolej bio je izvana oktogonalan, a iznutra kružne forme s kupolom. Za razliku od Augustovog i Hadrijanovog mauzoleja, današnja katedrala sv. Duje nije toliko dominirala veličinom, koliko dekoracijom i izgledom. Iako je u ruševnom stanju, Galerijev mauzolej imao je sličnosti s Dioklecijanovim. Vjerojatno je postojala kolonada stupova oko mauzoleja, a i sam car je odlučio izgraditi mauzolej u svom rodnom kraju kao što je napravio Dioklecijan. Maksencije je bio jedini car koji je sagradio svoj mauzolej, a nije bio sahranjen u njemu jer je neslavno završio u bitci kod Milvijskog mosta 312. godine. Sa sigurnošću znamo kako je u njemu bio pohranjen njegov sin, Valerije Romul. Jedini car koji se razlikuje od ostalih careva u ovome radu je Konstantin Veliki koji je odlučio izgraditi svoj mauzolej u crkvi. Zbog raznih povijesnih događaja, danas praktički ne možemo vidjeti ništa od originalne crkve Svetih Apostola osim njenog vanjskog oblika. Na njenom mjestu danas se nalazi džamija *Fatih Camii*. Konstantin je bio prvi kršćanski car koji je legalizirao kršćanstvo što je uvelike utjecalo na cijelo Rimsko Carstvo.

Bez obzira na sve povijesne okolnosti i događaje, mauzoleji su i danas ostali važne građevine koje dokazuju koliko je jedan rimski car bio velik. Postoje mnogi izvori i arheološki lokaliteti koji nam govore o rimskim carevima i njihovim djelima, ali njihovi mauzoleji će uvijek biti dovoljan dokaz o štovanju cara poslije smrti.

11. LITERATURA

- AICHER, P., 2004 – *Rome Alive: A Source Guide to the Ancient City*, Virginia, USA.
- BALL PLATNER, S., 1929. – *A Topographical Dictionary of Ancient Rome*, Oxford University Press, London.
- BELAMARIĆ, J. 1997. – *Split: Od carske palače do grada: kulturno povijesni vodič sa 207 ilustracija*, Split.
- BORGATTI, M., 1931. – *Castel Sant'Angelo in Roma*, Rim.
- BULIĆ, F. 1927. – *Palača cara Dioklecijana u Splitu*, Zagreb.
- CAMBI, N., 2002. – *Antika*, Zagreb.
- CAMBI, N., 2005. – *Kiparstvo rimske Dalmacije*, Split.
- CAMBI, N., 2010. – Dioklecijan u Splitu, *Stara povijest, Radovi – Zavod za hrvatsku povijest, vol. 42*, Zagreb, 169-194.
- CAMERON, A., HALL, S., 1999. – *Eusebius' Life of Constantine. Introduction, translation and commentary*, Oxford.
- CLAYTON, P., PRICE, M., 1988. – *The seven wonder of the Ancient World*, Routledge.
- ĆURČIĆ, S., 1993. – Late-Antique Palaces: The Meaning of Urban Context, *Ars Orientalis Vol. 23, Pre-Modern Islamic Palaces*, Michigan, 67-90.
- DUNSTAN, W.E., 2010. – *Ancient Rome*, Plymouth, United Kingdom
- EDWARDS, C., 2007. – *Death in Ancient Rome*, Yale University Press, London.
- ERDKAMP, P., - 2013. – *The Cambridge Companion to Ancient Rome*, New York.
- FUGATE BRANGERS, S.L., 2013. – Political Propaganda and Archaeology: The Mausoleum of Augustus in the Fascist Era, *International Journal of Humanities and Social Science Vol. 3 No. 16.*, Scranton, USA, 125-135.
- GATTI, G. 1934. – Il Mausoleo di Augusto: Studio di Ricostruzione, *Capitolium 10*, Roma, 457-464.

- GATTI, G. 1938. – Nuove osservazioni sul Mausoleo di Augusto, *L'Urbe* 3 (8), 1ff.
- HOLLOWAY, R.R., 1966. – The Tomb of Augustus and Princes of Troy, *American Journal of Archaeology* 70, New York, 171-173.
- HOPE, V.M., 2007. – *Death in Ancient Rome*, A sourcebook, New York.
- JOHNSON, M.J., 1992. – Where were Constantius I and Helena Buried?, *Latomus, Revue des etudes latines* 51, Brussels, 141-150.
- JOHNSON, M.J., 1996. – The Mausoleum of Augustus: Etruscan and Other Influences on Its Design, *Etruscan Italy: Etruscan Influences on the Civilizations of Italy from Antiquity to the Modern Era*, Provo, Utah, 217-239.
- JOHNSON, M.J., 2006. - From Paganism to Christianity in the Imperial Mausolea of the Tetrarchs and Constantine, *Niš and Byzantium, Fifth Symposium, The Collection of Scientific Works V*, Niš, 115-124.
- JOHNSON, M.J., 2009. – *The Roman Imperial Mausoleum in Late Antiquity*, Cambridge, New York.
- KEČKEMET, D., 1963. – Dekorativna skulptura zvonika splitske katedrale, *Starohrvatska prosvjeta vol. III., No. 8-9*, Split, 203-216.
- KOŠKI, Ž., SLABINAC, V., STOBER, D., BOŠNJAK, N., BRKANIĆ, I., 2013. – *Elementi visokogradnje II*, Osijek.
- KUZMIĆ, M., 2004. – *Sveti Dujce, ča te lipa fjera: 1700. jubilarna Dujmova godina 304.-2004.*, Split.
- LANCASTER, L., 1999. – Building Trajan's Column, *American Journal of Archaeology, Vol. 103, No. 3*, USA, 419-439.
- LEE, K.S., 2016. – The Roman Experience of the Temple of Divine Trajan and its Surroundings, *CLST 502 – Topography and Monuments of Rome*, Vancouver.
- MARINKOVIĆ, V., 2010. – Pregled arheoloških istraživanja i restauratorsko-konzervatorskih zahvata u Dioklecijanovoj palači u Splitu, *Zaštita Spomenika, KB 36*, Split, 239-278.
- MATSON ODAHL, C., 2004. – *Constantine and the Christian Empire*, New York.

MAYER, E., 2014. – The Architecture of Tetrarchy, *A Companion to Roman Architecture*, UK, 106-126.

MEIJER, F. 2001. – *Emperors don't die in Bed*, Amsterdam.

MESIHOVIĆ, S., 2015. – *Orbis Romanvs, Udžbenik za historiju klasične rimske civilizacije*, Sarajevo.

MOMMSEN, T., 1893. – Grabschrift des Kaisers Constantius Chlorus, *Hermes* 28, 33-39.

MUÑOZ, A., 1938. – La Sistemazione del Mausoleo di Augusto, *Capitolium* 13, Roma, 491-508.

NIKŠIĆ, G., 1995. – Prilog o arhitekturi Dioklecijanovog mauzoleja i rekonstrukciji splitske katedrale u 13. stoljeću, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Vol. 35, No. 1*, Split, 105-122.

PACKER, J., LEE SARRING, K., SHELDON, R.M., 1983. – A New Excavation in Trajan's Forum, *American Journal of Archaeology, Vol. 87, No. 2*, USA, 165-172.

PACKER, J., 1997. – *The Forum of Trajan in Rome, A Study on Monuments, Volume 1*, Berkeley and Los Angeles.

PACKER, J., 2001. – *The Forum of Trajan in Rome, A Study of the Monuments in Brief*, Berkeley and Los Angeles.

PEROJEVIĆ, S., MARASOVIĆ, K., MARASOVIĆ, J., 2005. – *Istraživanja Dioklecijanove palače od 1985. do 2005. godine*, Split.

PIPLOVIĆ, S., 2002. – Dioklecijanov mauzolej između dvaju svjetskih ratova, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 44*, Zadar, 207-242.

RAPANIĆ, Ž., 2007. – *Od carske palače do srednjovjekovne općine*, Split.

SCARRE, C., 1995. – *Chronicle of the Roman Emperors; The Reign by Reign Record of the Rulers of Imperial Rome*, London.

SREJOVIĆ, D., TOMOVIĆ, M., VASIĆ, Č., 1996. – Šarkamen, Tetrarchial Imperial Palace, *Starinar* 47, Beograd, 231-243.

THOMPSON DE GRUMMOND, N., 1996. – *Encyclopedia of the History of Classical Archaeology*, New York.

TOMORAD, M., 1994. – Rimski pogrebni običaji, *OTIVM 2 (3-4)*, Zagreb, 45-53.

VILIČIĆ, M., 2000. – Arhitekt i njegov nacrt u starom vijeku, *Prostor, Vol. 8, No. 2*, Zagreb, 121-136.

Carski mauzoleji

Sažetak

Rimski pogrebni običaji bili su propisani zakonom i svaki rimski građanin morao je propisno sahraniti tijelo preminule osobe. Mauzolej je bio najluksuzniji oblik grobnice i samo su naj imućniji građani mogli priuštiti takvu vrstu posljednjeg počivališta. Carski su mauzoleji bili dokaz careve moći i njegovog štovanja nakon smrti. Prvi takav mauzolej sagradio je car August. Građevina u obliku tumula vjerojatno je imala utjecaja iz etruščanskih izvora. Car Trajan nije bio sahranjen u mauzoleju, no njegov stup je jako važan arheološki spomenik koji se ne može izostaviti iz ovoga rada. Hadrijan je svoj mauzolej izgradio po uzoru na Augustov, a nakon nekoliko preinaka tokom povijesti, mauzolej je pretvoren u današnju utvrdu sv. Anđela. Jedan od najvećih progonitelja kršćana, car Dioklecijan, sahranjen je u mauzoleju u svojoj palači u Splitu. U vrijeme kada je kršćanstvo prevladalo Carstvom, mauzolej je pretvoren u crkvu sv. Duje, odnosno najstariju katedralu na svijetu. Car Galerije je po uzoru na Dioklecijana sagradio dva mauzoleja oktogonalnog tipa u Gamzigradu nedaleko od današnjeg grada Zaječara u Srbiji. Maksencije je sebi dao izgraditi mauzolej u kojemu je pokopan njegov sin Romul. Prvi kršćanski rimski car Konstantin Veliki, sahranjen je u crkvi koja je prvotno bila mauzolej. Tadašnja crkva Svetih Apostola danas je pretvorena u džamiju *Fatih Camii*.

Ključne riječi:

Pogrebni običaji, mauzolej, August, Trajan, Hadrijan, Dioklecijan, Galerije, Maksencije, Konstantin.

Imperial mausoleums

Summary

Roman funerary customs were statutory and every Roman citizen had to properly bury the body of deceased person. Mausoleum was the most luxurious form of tomb and only the wealthiest citizens could afford that kind of final resting place. The imperial mausoleums have been proof of the emperor's power and his worship after his death. The first such mausoleum was built by Emperor Augustus. The building in the form of tumulus probably had the Etruscan origin. Emperor Trajan has not been buried in a mausoleum, but his column

is a very important archaeological monument and it can not be excluded from this paper. Hadrian has built and modeled his mausoleum after Augustus, and after several modifications throughout history, the mausoleum was converted into the present fort of St. Angelo. One of the greatest persecutor of Christians, Emperor Diocletian was buried in a mausoleum in his palace in Split. At a time when Christianity prevailed the Empire, the mausoleum was converted into a church of St. Domnius, which is the oldest cathedral in the world. Following the example of Diocletian, Emperor Galerius has built two octagonal type mausoleums in Gamzigrad near the city of Zajecar in Serbia. Maxentius has built himself a mausoleum in which he buried his son Romul. The first Christian Roman Emperor, Constantine the Great was buried in the church which was primarily mausoleum. Former Church of the Holy Apostles now has been converted into a mosque *Fatih Camii*.

Key words:

Funerary customs, mausoleum, Augustus, Trajan, Hadrian, Diocletian, Galerius, Maxentius, Constantine.